

օրինակը գաստիարակը պիտի տայ իր աշկերտներուն, որով տղաք ալ աս առաքինութեան վրայ սէր կը կապեն:

Զ. Վերել անխառնութեանց. վրէժ-խնդրութեան սգին՝ տեսակ տեսակ անիրաւութեանց ու չարագործութեանց պատճառ կ'ըլլայ. ուստի յայտնի բան է թէ որչափ հարկաւոր բան է տղոց պղտիկուց սորվեցընել թշնամեաց ներելու սքանչելի առաքինութիւնը: Եւ առաքինութիւնս ալ տղոց սիրտը տպաւորելու համար, երբ որ իրենց դէմ եղած անիրաւութեան մը կը ներեն՝ պէտք է վարձատրել զիրենք, ու երբ որ վրէժխնդրութիւն կ'ընեն՝ պատժել: Եւ մէն անգամ որ տղոց մէջ կուրս մը ծագի, վարժապետը պիտի հաշտեցընէ զիրենք, և պէտք է որ նախատողը նախատուողէն թողութիւն առնէ. վասն զի աս բանս թշնամւոյն թողութիւն տալու առջինընէ: Եւ ատ օգտակար է տղոց յիշեցընելը նաեւ Վերիստոսի ան երկու պատուիրանները որ կ'ըսէ. «Եւ ես», «ասեմ ձեզ. սիրեցէք զթշնամիս ձեր», «որ հնեցէք զանիծիչս ձեր, բարի աւրարէք ատելեաց ձերոց, և աղօթս արարէք՝ ի վերայ այնոցիկ որ լլկենն զձեզ և հալածեն. զի եղիջիք որդիք հօր ձերոյ որ յերկինս է. զի զարեալ կան իւր ծագէ ի վերայ չարաց և բարեաց, և ածէ անձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց»:

Է. Չափաւորութեան. այսինքն մեր կիրքերուն վրայ տիրել, ու երբ որ չափէ դուրս ելլեն՝ սանձել ու զսպել: Չափաւորութեան առաքինութիւնը տղոց միտքը տպաւորելու համար՝ պէտք է նախ ծնողք և գաստիարակները բարի օրինակ տան. տղոց առջև ամենևին յանկարծական կիրքեր չցուցընեն, և ինչպէս որ ուրիշ առաքինութիւններուն համար ըսինք՝ պատժել կամ վարձատրել. իսկ երբ որ կիրքերնին անցնի զիրենք խրատել, ու աս ախտին գէշութիւնները ցուցընել, թէ ինչպէս մարդս բարկութեամբ գազան մը կը դառնայ: Բայց աս բանս

դիտելու է միշտ. քանի որ տղան կիրքի մէջ է՝ ոչ երբէք պատիժ տալու է. վասն զի տղան բարկութեան մէջ եղած ատենը չկրնար իր յանցանքը ճանչնալ ու խոստովանիլ, ոչ իր կրիցը յաղթել, և ոչ գաստիարակին խրատներուն աղէկութիւնը ըմբռնել:

Ը. Համեմատութեան. տղաքը համեմատութեան մէջ մեծցընելու առաջին հնարքն է՝ առջևնին ան տեսակ բաներու վրայ չխօսիլ, որ տղոց անհամեմատութեանը պատճառ կրնան ըլլալ:

Թ. Երկարութեան. որ է զգուշութիւն ընել ուտելու բաներու մէջ. ասով մարդ թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր խիստ շատ տեսակ ախտերէ ազատ կը մնայ: Տղոց սորվեցընելու է որ հարկաւորը ունենալէն ետեւ՝ անով քոչ ըլլան, ու տեսակ տեսակ կերակուրներ չուզեն, կամ նոյն բանէն խիստ շատ չուտեն:

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳԻՒՏԻՑ

Ա.

Վերիստոսի Ռոմանիէն առջի չորս դարերը:

ԳԻՒՏԻՑ պատմութիւն ըսելով կ'իմանանք նաեւ վաճառականութեան ու ճարտարութեան զարգացումը:

Հնարք մը, գիւտ մը, նոր ճարտարութիւն մը շատ անգամ տէրութեան մը բոլոր վիճակը կը փոխէ. տունի մը կամ որդի մը մէկ տեղէն մէկալ տեղ երթալը, ինչպէս է խաղողը, կամ մետաքսի որդը, և կամ մէկ պարզ երկրագործական գիւտ մը, բաւական է ամբողջ ազգի մը վիճակը փոխելու:

Եւ նաեւ աս դարերուս գրականութեան, ուսմանց և արհեստներուն ծաղկիլը պատմութենէն առաջ լաւ կ'ըլլայ որ հռոմայեցւոց տէրութեան ժամանակը եղած բոլոր Եւրոպայի վիճակը համառօտ կերպով մը զուրկենք:

Վաղաքականութեան ծաղկելուն շատ օգուտ կ'ընէ կլիմայի բարեխառնութիւնը, երկրին պտղաբերութիւնը, ու այլևայլ ազգաց մէկմէկու հետ տեսնուելու գիւրութիւնը. կը տեսնենք որ աս ամէն բաներս Աւրոպայի մէջ աւելի եղած է գրեթէ 'ի սկզբանէ հետէ՝ քան թէ երկրագունտիս մէկալ մասերուն մէջ:

Վրիստոնէութեան առջի չորս դարերուն մէջ (Յունաստան, Վաղղիա, Սպանիա և մանաւանդ Ռոմայի լեցուն էին արձաններով ու փառաւոր շինուածքներով: Բայց մէկ կողմանէ ալ ան գեղեցիկ պալատներուն քով՝ որ միայն գեղեսցութեան նշան են, հոտած ճահիճներն ու ողորմելի խրճիթները յայտնի կը ցուցնեն ան ազգերուն իշխանացը ու մեծերուն հպարտութիւնն ու անձնասիրութիւնը:

Բնաբանութիւնը քիչ առաջ քննարկել էր. իսկ քիմիականութիւնը, ինչպէս նաև վիրաբուժութիւնը ժեղարէն ետքը դուրս ելան: Սիայն բժշկականութիւնը, ան ալ Հիպոկրատէսի օգնութեամբը, աղէկ կատարելագործուած էր, այնչափ որ ան ատենի բւսմանց վիճակին չես թողուր:

Բժշկականութեան արհեստը կ'ելոս ու Վաղենոս ալ շատ ծաղկեցուցին. մանաւանդ Վաղենոս Պլինիոսին պէս գրեթէ բոլոր աշխարհք պտրտեցաւ. ան ճանապարհորդուէր մէջ շատ տեղեկութիւններ առաւ, ու իր գրուածքին համար արժանի եղաւ բժշկականութեան մէջ երկրորդ անունը ունենալ: Բանի տեղ չգրաւ Հռոմայեցւոց խիստ օրէնքները ու ան ատենի աւելորդապաշտութիւնները, ու շատ անդամազննական փորձեր ըրաւ մեռելներու վրայ. որով աս գիտութեան առջի ծաղկեցընողը ինքն եղաւ:

Պատերազմի արհեստը շատ ծաղկած էր Հռոմայեցւոց մէջ. անոր համար խաղաղութեան ատենն ալ թագաւորները՝ հիւպատոսները ու կայսերք իրենց զինուորները շէնք շինելու և ուրիշ աշխատութիւններու կը

զբաղեցընէին, որ իրենց ոյժը չկորսընցընեն:

Չափաբերական գիտութիւնները ծաղկած չըլլալով՝ նաւուղուցիք բանի չէր գար: Սեծ նաւերը հազիւ 50 մարդ ու 4 կամ 5 ձի կրնային առնել: Ետևար նաւերով Հռոմայեցիք ճամբայ կ'ընէին ովկիանոսին մէջ՝ առանց կողմնացուցի, քամիներուն դէմ պատերազմելով, ու շատ անգամ յաջողութեամբ կը դառնային իրենց երկիրը՝ զանազան բերքեր բերելով, ինչպէս որ կը պատմէ Պլինիոս:

Երկրագործութեան արհեստը մեծ պատիւ ունէր Հռոմայ ծաղկած ատենները. երևելի քաղաքացիք ասոր ետեւէն կ'ըլլային, ու շատ մարդիկ երկիր հերկելէն զօրապետութեան հասան: Բայց անդադար պատերազմներու պատճառաւ՝ երկրագործութիւնը չէր կրնար առաջ երթալ, որ գեղեցիկ կլիմային օգնութեամբը շատ կրնար ծաղկիլ, ինչպէս կը զուրցեն Վատոն ու Կիկերոն:

Երբոր գեղեսցութիւն մտաւ, երկրագործութիւնն ընկաւ, քաղաքացիք թողուցին դաշտային աշխատութիւնը, ու միայն գերիները անոր ետեւէն կ'ըլլային:

Սաճառականութիւնն ու ճարտարութիւնը Հռոմայեցւոց հասարակապետութեան ատենը գրեթէ անծանօթ էին. բայց երբոր գեղեսցութիւնը տիրեց, ան ատեն շատ մեծ յառաջադիմութիւն ունեցան. և սակայն ան քաղաքացիները որ ասոնց ետեւէն կ'ըլլային՝ անարժան կը սեպուէին մեծամեծ ցեղերու հետ խնամութիւն ընելու:

Հռոմայեցոց քաղաքականութիւնը աս էր որ կը զգուշանային բարբարոսներուն հետ հաղորդակցութիւն ունենալէն, վախնալով որ չըլլայ թէ անոնց ալ սորվեցընեն պատերազմի արհեստը, ու անով իրենք թշնամեաց այնչափ երկիւղալի չըլլան: Շատերը կարծեն թէ այլևայլ ազգաց իրարու հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը

կարելի մէկ հատիկ պատճառ է հարստութեան . բայց աս ծուռ կարծիքը մեծ պատճառ է քաղաքականութեան չծաղկելուն : Հռոմայեցիք որ աշխարհիս տիրած էին , հարկի տեղ կը ժողովէին նուաճած ազգերէն անոնց հարստութիւնը , ու իրենք անփոյթ կ'ըլլային վաճառականութիւնը ու ճարտարութիւնը ան հարստութիւնները ստանալու :

Երբոր ասիական զեղխութիւնն ու թուրքութիւնը մտաւ նաեւ Հռոմայ մէջ , երկրագործութիւնն ու նաեւ ուղղութիւնը կամաց կամաց վար ընկան . մեքենական արհեստները սկսան գիտութեանց կարգը անցնիլ , և անոնց վրայ եղած նոր նոր գիւտերը երթալով կատարելագործուեցան : Բայց Հռոմայեցւոց գիտութիւնը ան աստիճան ընդարձակած չըլլալով , աւելորդ բաներու ետեւէ ըլլալը ճարտարութեան հետ աւելցաւ : Ըստ հետաքրքրական բան է լսելը աս բանիս համար անոնց պատմիչներուն գրածները :

Հռոմայեցւոց հասարակապետութեան ատենի պատմիչները կ'ըսեն թէ իրենք ոչ ապակի ունէին , ոչ ծխնելոյզ , ոչ թուղթ , ոչ թղթատուն , ոչ կաւք , ոչ պանդոկ , ոչ հացագործ , ոչ ժամագործ . ոչ գուրպայ կը հագնէին , ոչ լաթէ հագուստ և ոչ շապիկ . չորցած տերեւներու վրայ կը պառկէին . սեղանի ամաններն ու սպասները հողէ ու փայտէ էին . կաթնեղէնով կ'ապրէին , ու կաթով շինած խաւիժի պէս բան մը կ'ուտէին հացի տեղ . հաճարէ հացը երկար ատեն փափկութիւն ու զեղխութիւն մը կը համարուէր : Օրապետներն ու դատաւորներուն գլխաւորները իրենց ձեռքովը երկիր կը մշակէին . կերակուրը իրենց ծառաներուն հետ մէկ տեղ կ'ուտէին , ու կերակուրները իրենք կը պատրաստէին : Տները Բաղդիացոց յարձակմունքէն առաջ մէկ մէկ խրճիթ էին՝ վրան խողանով ¹

1 Փռնա :

2 Գաւառ , սամա :

ծածկած . քանի որ կրակ կ'իյնար՝ նոր տները աւելի գեղեցիկ կը շինէին . ասանկով քանի զնաց՝ Հռոմայ մեծագործութիւնը աւելցաւ :

Իսկ կայսերութեան ատենի պատմիչներն ալ ասանկ կ'ըսեն . փղոսկրէ անկողիներն ունէին Հռոմայեցիք՝ արծըթէ քանդակներով , վերմակը ծիրանիէ , անկողինը թռչնոց փետուրներէ : Հարուստ մարդիկ արծըթէ ու ոսկիէ ամաններ կը գործածէին սեղանի վրայ . ու շատ անգամ կը գլուխուէին իրենց սեղանին վրայ վայրի կենդանիներ , կռուակներ , սիրամարդներ , զանազան ծովերէ ժողված ստրկներ , ձկներ . ասանկ փառաւոր սեղանի մը երբեմն 50,000 դրամ կշիռ կ'երթար : Կանջնին կը զարդարէին մարդրիտներով ու պատուական քարերով , վզերնին ու մազերնին աղնիւ ու բարակ լաթերով :

Կանայք երեսներն կը շնորհէին : Երբ որ մետաքսը՝ որ ինչուան ան ատեն այնչափ ծանօթ չէր , հնդկաստանէն սկսաւ գալ , Սկիւթացւոց երկրէն մուշտակ կը բերէին , Պալթիկ ծովուն քովերէն ալ սաթ ¹ : Երբ որ ու ճագարներու մորթերուն վրայ ոսկի լաթերով զարդեր կը բանէին : Իրենց կահ կարասիներուն ձեւը (Յունաստանէն կ'առնէին , ու փղոսկրէ քանդակներով կը զարդարէին : Էազը ապակի կը դարձնէին , ու անկէ պատուհաններու գեղեցիկ ապակիներ կը շինէին : Փղոսկրը ու մարմարիոնը միւսիոն նկարներով կը բանէին : Երբ որ հանքերը սկսան բանեցնել , սկսան ինչուան արծըթէ ոսկիէ արձաններ ալ շինել : Բմէն տեսակ հարուստ ու փառաւոր բաներ որ արհեստով կրնան ըլլալ՝ ժողովուած էին մեծամեծաց պալատներուն ու ջերմուկներուն մէջ , որ Հռոմ քաղաքին ամենէն աւելի գեղեցիկ զարդերն էին ² : Բարբարոս ազգե-

1 Քէհրիպար :

2 Աս չորս դարերուն մէջ եղած Հռոմայեցւոց վիճակը՝ որ համառօտ կերպով ստորագրեցինք , հաւաքուած է իրենց պատմիչներէն , որ են վաղե-

րուն ստէպ յարձակմունքները աս ա-

րիս Մաքսիմոս, Սալուստիոս, Մարտիաղէս,
Դիոնեսիոս աղեկառնացի, Յորնազ, Ովբատիոս,
Կիկերոն, Սենեկա, Պլինիոս ու Սուետոնիոս :

Մէն բաներուս յառաջագիմուծեանը
արգելք եղան, ու բոլոր Եւրոպա տը-
գիտուծեան մէջ ընկաւ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հայրեր Լևի :

ՀԱՅՏԵՐ Լևին անունը ոչ միայն
արեւելք ու Հնդկաստան հռչակուած
է, հասկա նաեւ բոլոր Եւրոպա : Շատ

անգամ Լնդդիացւոց հետ զարնուե-
լովը մեծ անուն հանեց, ու յայտնի
ցցուց որ կրնան Հնդկաստանցիք ալ